

NÉHA AZ SEGÍT, AMI FEKETE

Bíró Tímea beszélgetése

– *Bíró Tímea: Tavalyelőtt, 2015-ben jelent meg a Magvető Kiadó gondozásában A dögeltakarító. Nagy port vert fel ez a könyv, nemcsak a téma miatt, hanem a téma megközelítése és a nyelvezet szikársága miatt is. Többen kiemelték, hogy a versek után, a finom és lágy, törekeny hang után éles beszédmódváltás jelent meg. Mi ennek az oka?*

– Danyi Zoltán: Az egyik oka, hogy nehezen találtam az elbeszélői hangot, amelyet kerestem. Mindig prózát szerettem volna írni, habár jó volt verseket is írni, de nem éreztem úgy, hogy költő lennék, habár ez sem teljesen igaz, mert amikor prózát kezdtem írni, akkor abban is a költészetet, a költői ritmust, a költői gondolatot kerestem. Körülbelül húsz évig ment így, hogy másképpen foglalkoztam az irodalommal, és közben regényt szerettem volna írni, de nem találtam a hozzá vezető utat, vagy a hozzá vezető nyelvet pontosabban, mivel a regény nem más, mint nyelv, de ezt nem tudtam, úgyhogy hosszú ideig csak köröztem, egyre nagyobb körökben, és különféle dolgokkal próbálkoztam, és közben elég nagy távolságokra kerültem attól, amit csinálni szerettem volna. Lehet, hogy így kellett egyensúlyba hozni magam, nem tudom. Most csak tapogatózom, nem tudom a választ. Csak azt tudom, hogy amikor ez a regény megszólalt bennem, amikor elkezdtek megjelenni az alakok, és amikor a hozzájuk tartozó nyelv is megszólalt, akkor bennem minden megváltozott, mert azonnal világos volt, hogy ez az a valami, ami én vagyok, hogy ez az a nyelv, ez az a szöveg, ez az a világ, amit kerestem, és ettől minden megmozdult bennem, egyszerűen kezdett rendeződni a magamhoz való viszonyom, a nyelvhez való viszonyom és az irodalomhoz való viszonyom is. Ezek elég nagy váltások és változások voltak, és lehet, hogy ez az oka a versek és a próza közötti különbségnek, amit említesz, merthogy a korábbi dolgok tényleg el lettek vágva valahogy, megszakadt valami, és jött a helyére más, ami valósabb.

– *Több mint húsz évig hordoztad magadban ezeket a történeteket. Mennyi ideig tartott a megírásuk?*

– Szimbolikus ez a húsz év, de nagyjából tényleg ennyi ideig mozgott bennem az egész, és közben különféle tüneteket produkált. Aztán elkezdtek megjelenni a figurák, akik a dögöket szedik össze a szerbiai utakról, ezek voltak az első alakok, ez a néhány különös figura, akik egy furgonnal járnak a szerbiai utakat, és az eltaposott állatok maradványait szedik össze, ezek körülbelül a kétezres évek végén jelentek meg, és utána hat vagy hét év telt el, amíg a pont a szöveg végére került. Ez nem azt jelenti, hogy az aktív írás tartott hat vagy hét évig, mert közben is formálódott a történet, engem ugyanis egy másik téma, egy szerelmi téma érdekelt, ez foglalkoztatott korábban, és amikor a dögeltakarítók elkezdtek együtt létezni a szerelmesekkel, akkor kavardott bele a háború is a dologba. Előtte nem akartam a háborúról írni, máshogy képzeltem el az írást, máshogy akartam írni, úgy, ahogy a kortárs európai írók írnak, vagy ahogy a kortárs magyar írók írnak, és abban nem nagyon volt szó háborúról.

A beszélgetés 2017. január 20-án hangzott el a szabadkai Klein House-ban. A beszélgetés után közölt képek Nagy József fotogramjai, a belőlük rendezett kiállítás ugyanott volt látható.

– *A mű alapvetően a délszláv háborút próbálja feldolgozni. Tehát a borzalmakat nem elfelejteni, nem túlélni akarja, hanem feldolgozni. A regény hét fejezetből áll, és az olvasó már az elsőben azzal szembesül, hogy az elbeszélő úgy él, mintha fogoly lenne egy börtönben, Európa pedig a határok földje. Beszélsz az amerikai álomról, az Amerika iránti sóvárgásról. Miért nem megy el az elbeszélő Amerikába? És Danyi Zoltán volt-e Amerikában?*

– Nem voltam Amerikában, a *Manhattan* plakátjára viszont emlékszem gyerekkoromból. A könyv egyik jelenetében az eléggé szerencsétlen főszereplő a *Manhattan* plakátját nézi, Woody Allen filmjének a plakátját, és ezt én is sokáig néztem kisgyerekként. Talán ez volt az első film, amire az apám elvitt moziba, mert napokig néztem a plakátot, és mondtam neki, hogy meg akarom nézni ezt a filmet. Ő persze mondta, hogy ez nem nekem való film, de addig, addig, addig kértem, hogy végül elvitt a moziba, és megnéztük a *Manhattant*. Csak arra emlékszem, hogy a film felénél elaludtam, de ettől függetlenül nagy élmény volt, úgyhogy ezzel kezdődött a viszonyom Amerikával, és körülbelül ezzel is ért véget. Soha nem jártam ott, valószínűleg nem is fogok, mindenesetre ez az illető, a könyvem főhőse tényleg Amerikába akar menni, de azt hiszem, hogy neki kissé régimódi elképzelése van Amerikáról: úgy gondolja, hogy Amerika más, mint Európa, úgy gondolja, hogy Amerika olyan valami, ami meg tudja őt szabadítani mindazoktól a megoldhatatlan kérdésektől, amelyekkel Európában kellett találkoznia, vagyis Amerika a szabadságot, a megszabadulást, az amerikai álmot jelenti számára. Ezért mondom, hogy kissé elavult a gondolkozása.

– *És itt közrejátszik a nemzeti hovatartozás, az identitás tagadása is?*

– Igen, persze, az is, és az európai határok tagadása is. Az európai tarkaság először szépnek látszik, a sok nemzeti szín, a sok nemzeti lobogó, a sok nyelv gyönyörű valójában, de amikor ezek a színek szembefordulnak egymással, akkor a tarkaság borzalommá válik, és a helyzet megoldhatatlan. Ez is benne van ebben a könyvben, hogy jó lenne kiszabadulni ebből a megoldhatatlan helyzetből. Ezért akar a főhős elmenni Amerikába, ugyanakkor azt is érzi, hogy annyi teher van már rajta, annyi teher rakódott rá Európában, hogy csak egy amerikai teherszállító repülőgép tudná őt elvinni innen. Már annyira súlyosnak érzi saját magát ezektől a terhektől, hogy azt gondolja, máshogy nem tud kijutni innen, csak úgy, hogyha egy marha nagy amerikai katonai teherszállító repülőgépre sikerül valahogy felszállnia.

– *A menekülés vágya kisebb részletekbe is beleivódik, ugyanis a főhős, amellelt, hogy megpróbál az emlékeivel együtt élni, folyamatosan utazik, úton van. Budapesten a városi forgalom akadályozza az előrejutást, a haladást. Elkeseredésében felkeres egy újvidéki természetgyógyászt, hogy enyhítsen a panaszain és megoldást találjon a problémáira. Valójában ez egy identitáskeresés története, az identitás elvesztése és keresése alapmotívuma a regénynek. Hogyan lehet megélni a háború után az identitást? Vagy van-e erre egyáltalán lehetőség?*

– Nehéz beszélnem erről, vagy azokról a motívumokról, amelyekről kérdezel, mert nem szívesen mondom bármit is róluk. Ezeket inkább zenei motívumoknak érzem, és a zenéről beszélni elég nehéz, a zene ugyanis olyan valamit mond el, amit másképpen nem tudunk elmondani. Lehet, hogy ez különösen hangzik, de azt gondolom, hogy ez a szöveg úgy beszél ezekről a dolgokról, ahogy én nem tudnék beszélni róluk. Ha el tudnám mondani őket máshogy, akkor elmondtam volna esszében vagy tanulmányban, vagyis elmondtam volna érthetőbben és világosabban, nekem viszont az esszé vagy a tanulmány nem volt elég, mert akkor hazudnom kellett volna, hazudni pedig nem akartam. Nekem ez a téma csak így megfogható, ahogy ebben a könyvben van, és azért mondom azt, hogy ez egy zenei forma, mert ebben a nyelvben, ami itt megszólal, számomra a ritmus, a zeneiség volt a legfontosabb. Nagyon sokat tanultam az improvizatív zenészekről, és amikor írás közben valahol megakadtam, mert próbáltam a dolgokat valahogy megfogalmazni, és nem ment, akkor mindig az segített, hogy az improvizációs zenészekre gondoltam,

vagyis arra, hogy ők mit csinálnak, tehát próbáltam én is improvizálni. Hagytam, hogy a szöveg magát vigye előre. Nem az volt a vezérelv, hogy valamit meg akarok írni, és nem is az, hogy vannak figuráim, akikkel valamit kezdeni kell. Tudom, hogy az írók ezt rendszerint így csinálják, hogy tehát vannak figurák, vannak szüzsék, vannak vázlatok és szinopszisok, és azokkal dolgoznak. Nálam ez nem így működött, és most se tudom megmondani, hogy pontosan mit csináltam, mert tulajdonképpen improvizáltam, hagytam, hogy ez a szöveg valahova menjen, és közben egyetlen dolog, egyetlen kapaszkodóm volt, a ritmus, és amikor meglett ennek a nyelvnek a ritmusa, akkor egyedül arra hagytam, és abban bíztam, hogy ez a ritmus majd elvisz oda, ahova mennem kell. Ha kiköszöntem, és elkezdtem gondolkodni, akkor általában megakadtam, jobb volt tehát nem sokat gondolkodni.

– Sok olyan jelenet van, amellyel többször találkozunk a regényben, többször is megismétlődnek. Sokan azért tartják rendkívülinek ezt a regényt, mert sajátos módon figyel a háborúra, tehát nem egy mellékszálról van szó, és nem korrajzot akar adni, hanem arra fókuszál, hogy a háború milyen nyomokat hagy a testben. Ennek érdekében használod az ismétléseket, vagy minek köszönhető ezeknek a folyamatos visszatérése?

– Arról lehet szó, hogy ennek a bizonyos figurának mindaz, ami történt velem, jelen idejű. Ha valakinek az életében olyan szakadékszerű változások történnek, mint amilyen a háború, vagy mint amilyenek a nagy tragédiák, ami több minden lehet, mert sok minden tudja esetleg többszörösen is megtörni az életet, tehát ha ezek a nagy törések bekövetkeznek, akkor olyan nyomot hagynak az emberben, hogy ami utánuk történik, nem lehet független attól, ami a törést okozta, megváltozik ugyanis az időérzékelésünk. Az idő, azt hiszem, máshogyan működik egy traumatizált embernél, néha nem is működik, hanem megáll, és ami öt vagy tíz vagy húsz évvel korábban volt, azonnal jelené tud válni, akár több rétegben is. Több ilyen múltbeli dolog tud egymásra rétegződni, amit úgy lehetne elképzelni, minthogyha üvegre lennének ezek a dolgok rajzolva, üveglapokra, amelyek szorosan egymás után vannak állítva, mivel az időnek mégiscsak van valamilyen egymás utániséga, de ha ezeket az üveglapokat megvilágítod, akkor a történeteid egymásra rajzolódnak, és nem lehet megállapítani, hogy melyik van előbb vagy később, mert minden egyszerre van. Látszólag összekeverednek a dolgok, holott egyáltalán nem erről van szó, hanem sokkal inkább arról, hogy ilyen a természetes időérzékelés, ami mindenképp természetesebb, mint a matematikai idő, amelyet mérésekkel és számokkal lehet meghatározni, tehát hogy hány óra, hány perc és milyen dátum van, ami nagyon hasznos ugyan, de a bennünk levő idő nem ilyen, a bennünk levő idő olyan, ahogyan ez az alak éli meg az időt és a maga életét és a maga töredezettségét. Ezek a történetek tehát azért jönnek elő újra és újra, mert állandóan jelen vannak benne, és mert egyidejűek, ezért újra és újra elmondja őket, ha felmerülnek benne, de mindig, minden helyzetben egy kicsit máshogy, más árnyalattal jelennek meg ugyanazok a dolgok. Ez az ismétlődés nem feltétlenül jó, illetve nem tudom, hogy jó vagy nem jó, de ez így van, és ennek ez a rendje. Az irodalomban ez nem biztos, hogy jó, mert az irodalomban azt szeretjük, ha rend van, és a regénynek vagy az elbeszélésnek az a hagyományos rendje, még a nem hagyományos elbeszélésnek is az a rendje, hogy elindul valahonnan, valamit megcsinál, és azután eljut valahova. Engem ez borzasztóan untat, ezt én nem tudom így megcsinálni, nem is érdekel, másrészt azt hiszem, ez hazugság, ez egyszerűen nem így van, nem így tapasztalom, nem így látom, és ez nem így működik szerintem. Ebben a könyvben próbáltam valamit úgy megoldani, hogy minél közelebb kerüljek ahhoz, ami nem hazugság. Nem az okos fejemmel akartam kitalálni, hogy mi történt ebben a háborúban, és hogy milyen volt a szereplők élete, vagy hogy milyen volt a mi életünk, hanem megpróbáltam ennek az egésznek a megragadhatatlanságát megragadni vagy megmutatni. Ha valamit nem lehet érteni, az nem baj, de akkor legalább azt mutassam meg, hogy ez az,

amit nem értek, mert ez sokkal jobb, mint hogyha próbálnék megmagyarázni valamit, amit nem lehet, vagy mintha úgy tennék, mintha meg tudnám magyarázni, miközben nem lehet.

– *A főhős dögeltakarítóként az elgázolt állatok tetemeit takarítja el az utakról, és próbálja eltakarítani a háború után a holttesteket is. Az is nagyon érdekes, ahogy megmutatod, hogy a háború milyen testi diszfunkciókat kelt az emberben. Ürítési és vizeletelési kényszerek és nehézségek sorozatát olvashatjuk a regény oldalain. Nem szeretném összemosni az elbeszélőt és a szerzőt, de te, aki megírted a délszláv háborút, nálad jelentkeztek-e testi tünetek?*

– Persze, hogy jelentkeztek nálam testi tünetek. Húsz évig, amíg nem akartam ezzel foglalkozni, valamilyen módon hazudtam magamnak, és ha hazudok magamnak, ha nem a saját életemet élem, hanem valami mást próbálok élni helyette, akkor adódik egyfajta fáziseltérés a két élet között, mert van egy életem, amelyet élek, holott nem szeretnék így élni, és van egy másik életem, amelyet folytatni akarok, miközben nem lehet folytatni. Én is megpróbáltam folytatni az életet, amely megszakadt, mert vannak az embernek tervei, vágyai, elképzelései, és van egy irányultság, ami felé az élete tart, de ha közben történik valami, ami ezt az irányt módosítja, vagy nagymértékben befolyásolja, akkor egy idő után az ember érezni kezdi, hogy elveszik a lendület és az erő. Ilyenkor még mindig lehet hazudni magunknak tovább, de azt hiszem, hogy nálam ezek a testi tünetek időben jelezték, hogy nem azt az életet élem, ami az enyém, hogy nem vagyok őszinte magammal, és nem akarok beleállni abba a sorsba, ami nekem adatott, vagy ami nekem jár, vagy ami az én sorsom. Ezek a testi tapasztalatok mindig nagyon fontosak, nem csak akkor, ha háború van. Hajlamosak vagyunk elfeledkezni a testről, nem foglalkozunk vele, nem figyelünk oda rá, nem figyelünk arra, amit a testünk mond, vagy ha odafigyelünk is, a legtöbbször nem értjük, amit mond, és nem tudjuk, hogy mi az, amit a testen keresztül lehet vagy kell, vagy érdemes megélni. Alig tudunk valamit arról, ami a legfontosabb számunkra, és alig van közünk ahhoz, ami a leginkább mi vagyunk, és ami a legmélyebb identitásunk – ami egyfelől a test, másfelől pedig maga az, amiben a test is van.

– *Nálad nemcsak, hogy nem tabu a test, hanem elég naturalista módon beszélsz róla, az emberi szervezetről. A regényedben megjelenik a női test tárgyiasítása is. A megerőszkolt horvát, bosnyák nők, ez a kép hogyan van jelen a regényben?*

– Erről nehezen tudok beszélni, illetve tudok beszélni róla, de csak úgy, ahogy a regényben, és hogyha a regényből indulunk ki, akkor beszélhetünk erről. Ha viszont maga a tény a kérdés, vagyis ha azt kérdezed, hogy mi volt az, ami valóban történt, akkor erről nem sokat tudok mondani, mert ha egy hadseregben azt az utasítást adják a katonáknak, hogy az ellenség nőjét most addig erőszakoljuk, ameddig nem fog gyereket szülni nekünk, akkor ezt nehezen tudom felfogni. A testem érzi, a testem pontosan érzi az indulatot, a gyűlöletet, a feszültséget, ami ehhez vezethet, de ha meg kell magyaráznom, hogy mi ez, vagy ha meg kell mondanom, hogy mi ebből az emberi vagy a nem emberi, akkor elakadok. Nem tudom megmondani.

– *Elmesélsz egy szerelmi történetet is, amelyben az ösztönök az érzelmek helyébe lépnek, és a nemzeti öntudat is bonyolítja a dolgot. Mi a helyzet ezzel a párral, ezekkel a fiatalokkal? Mesélnél erről?*

– Igen, van egy szerelmi történet is – de nem akarom megúszni a megerőszkolás témáját, mert ez úgy néz ki most, hogy meg akarom úszni, pedig nem akarom, csak keresem magamban, hogy ezt hogyan lehetne megfogni, és hogy mit lehet ezzel kezdeni, de nem tudom, hogy mit lehet vele kezdeni. Egy angol költő jut eszembe, akinek a verseit egy ideje fordítom, és aki az *Iliász* halottairól írt egy egész kötetnyi versciklust. Az *Iliász*, ugye, több száz katona halálát írja le szinte anatómiai pontossággal, vagyis hogy kit hogyan szúrtak le, kit hogyan csonkítottak meg, kinek hova döfték a dárdát, és ez az angol költő, Alice Oswald ezekről a halott harcosokról írt verseket, és az életük magját úgy próbálja

megragadni, hogy leírja a halálukat. Hogy miért fontos ez egy angol költőnek, aki biztonságban él Angliában, ahol régóta nem volt háború, ez izgalmas kérdés számomra, lehet, hogy azért fontos neki, mert úgy érzi, hogy a háború mindig körülöttünk van, mindig aktuális, és valamilyen módon szembe kell nézni vele, kezdeni kell vele valamit, és ő úgy kezd vele valamit, hogy verseket ír az *Iliász* halottairól. Ezt most azért meséltem el, mert ha beleolvastunk az *Iliász*ba, akkor azt látjuk, hogy ebben a háromezer éves szövegben is felmerül a nők megerőszkolása, és ez valószínűleg mindig is így volt, mert valamiért az ellenség nőit meg kell erőszkololni, de ha addig kell őket napról napra, csoportosan erőszkolni, amíg nem szülnék gyereket nekünk, akkor valami nagyon súlyosról, valami nagyon sötétről van szó, ami mélyen bele van kódolva a nacionalizmusba.

– *És mi a helyzet azzal a szerelmi szállal, amelyben egy újvidéki fiú és egy dalmát lány kapcsolatáról van szó, és ahol a férfi egy idő után inkább prostituálthoz jár kielégíteni a szükségleteit?*

– Ez az a szerelmi történet, ami sokáig foglalkoztatott a regény megírása előtt. Egy dalmát nő és egy szerb férfi kapcsolatáról próbáltam írni, de utólag úgy tűnik, hogy már ezzel is a háborút akartam megírni, mert egy dalmát nő és egy szerb férfi kapcsolatát nehezen lehet elválasztani a politikától, a nemzet élete ebben az esetben olyan mértékben járja át a magánéletet, hogy nem lehet, talán nem is kell különválasztani tőle. Ez a téma azért érdekelt, mert a háború alatt bennem neheztelés, megoldhatatlan neheztelés, harag, hogy a szerbek és a horvátok az én életemet is tönkretették, pedig nekem semmi közöm nem volt a háborújukhoz, és nem értettem, hogy ez hogyan is van, hogy tehát magyarként mi közöm van nekem ahhoz, hogy a szerbek, a horvátok és a bosnyákok egymást ölik, belezik, mészárolják és egymás nőit megerőszkolják? Ugyanakkor azt is be kellett látnom, hogy a magyarországi magyarokhoz sincs nagyon sok közöm, noha magyarul beszélek és magyarul gondolkozom, de nagyon másként gondolkozom magyarul, mint a magyarországi magyarok, és különös remegést éreztem, amikor ezeken a dolgokon gondolkoztam, hogy magyar vagyok, és mégis közelebb van hozzám a horvátok és a szerbek gondolkozása, ugyanakkor viszont nem tudtam, hogy ha ők háborúznak, akkor nekem melyikükre kell lőnöm, a szerbre vagy a horvátokra? Volt tehát ez a szerelmi történet, ez a nő és ez a férfi, akik képtelenek voltak a szerelmi életre, mert az egyik szerb, a másik pedig horvát, és miközben velük foglalkoztam, kezdtem megérteni, hogy ami egy férfi és egy nő között történik, sokkal nagyobb lehet, és annak semmi köze nincs ahhoz, hogy a te apád horvát vagy bosnyák, az én apám pedig albán vagy magyar vagy krajainai szerb. Ami két ember között történhet, az sokkal mélyebb dolog annál, mint ami a nemzetek között történik.

– *Többször elmondtad, hogy neked a legszebb éveidet tette tönkre a háború, a kamaszkorodat és úgymond a férfivá válásodat. Mi változott a háború után, és mennyire tudtatok visszaszokni a hétköznapiakba, mennyiben volt más az élet, mint a háború előtt?*

– Tönkretette, bizonyos tekintetben tönkretette. Másrészt, ha az ember magára veszi a sorsot, vagyis ha nem más életét éli, hanem azt az életet, amely megadatott neki, és ami az övé, akkor nem kell többé úgy éreznie, hogy ez az élet tönkre van téve, hanem ezen belül kell elérnie a teljességet, az élet teljességét. Az élet, még a tönkretett, még a töredezett, még a sokszor elszakított élet is jó, mert kívülről nézve lehet, hogy tönkretették, de ettől még belülről nézve ez lehet teljes élet. Másrészt van egy olyan elképzelésem, hogy a háború keresztülvágta nagyon sok ember életét, de nem biztos, hogy ez mindenkivel megtörtént, mármint úgy értem, hogy egyáltalán nem biztos, hogy mindenki észrevette, hogy valójában mi történt, és aki esetleg észrevette, az pedig nem tudott mit kezdeni vele. Nekem húsz év kellett ahhoz, hogy szembenézzek ezzel, hogy egyáltalán képes legyek szembenézni vele, de nem biztos, hogy ezzel mindenkinek feltétlenül szembe kell néznie, habár úgy gondolom, hogy ha valaki szeretne teljes életet élni, akkor nem árt, ha szembenéz mindezzel, mert lehet, hogy az élet nagy szakadékaival többet érnek azoknál a dolgoknál, amelyek szebben csillognak és vonzóbbak. Lehet,

hogy néha az, ami nem annyira csillog, hanem fekete, lehet, hogy éppen az segít. Ezt nagyon fontosnak tartom, mert ha szembenézünk azokkal a dolgokkal, amelyekkel nem akarunk, tehát ha szembenézünk az életünk szakadékaival, akkor ezzel kockázatot vállalunk, olyan kockázatot, amely az életünkbe kerülhet, de hogyha nem vállaljuk ezt a kockázatot, akkor soha nem tudjuk meg, hogy mi volt az életünk. Ami azt illeti, így vagyok a szövegekkel is, ezzel a könyvvel szintén vállalnom kellett egy kockázatot, mert amikor elkezdtem írni, akkor nem tudtam, hogy mi lesz belőle, nem tudtam, hogy ez a téma hova fog vezetni. Az egyik fejezetben például szó van a szerb címerről, arról a vázlatos szerb címerről, amelyik a kilencvenes években kezdett megjelenni a házak falán, mindenhol ott volt, még most is ott van, Szabadkán, Zentán, Újvidéken és Topolyán is, a mai napig mindenhol tele vannak szerb címerekkel a falak, és amikor a főhősöm ezekkel találkozik, akkor nem érti, hogy mi a faszt keres a szerb címer a falakon, és elkezd azon gondolkodni, hogy mit csináljon velük, rajzoljon melléjük egy magyar címet vagy inkább firkálja át őket? Végül azt találja ki, hogy átrajzolja őket, először csak köröket rajzol rájuk, azután faszt, végül több faszt rajzol egy-egy címerre. Amikor ezt leírtam, akkor arra gondoltam, hogy mi lesz, ha ez a szöveg megjelenik valahol, mert jogom van-e ahhoz, hogy faszokat rajzoltassak a hősömmel a szerb címerre? Ebben is van egy kockázat, amit az ember pontosan érez, ha tudja, hogy ezért a címerért ölni tudnak, de úgy voltam vele, hogy ez a könyv akarata, és ha könyvet írok, akkor nem hazudhatok, nem lehetek tekintettel olyan rögeszmékre, mint amilyenek a nemzeti érzelmek, hanem kockázatom kell. Másféle kockázatokat is vállaltam, de ebben a performansz művészek segítettek, akik gyakran tesznek olyan dolgokat, amelyekkel gyakorlatilag az életüket kockáztatják. Hogyha ezt valaki nem tudja vagy nem meri vállalni, vagy ha félúton megáll, vagy határokat jelöl ki magának, határokat húz meg magának mint alkotó, akkor jobb, ha nem is kezd el, mert az írás akkor kezd izgalmas-sá válni, amikor a határokat átszakítom, tehát amikor érzem, hogy ez kockázatos, és nem tudom, hogy ebből mi lesz, csak azt tudom, hogy meg kell csinálnom, mert ez van, és mert ez igazabb annál, minthogyha nem csinálom meg. Szóval, szembenézni azzal, ami történt velünk, az ugyanilyen kockázat, és lehet, hogy beleszakadsz a szakadékba, de inkább szakadj bele, mert mire jó, hogyha próbálsz hátat fordítani neki, és leélsz még harminc vagy negyven évet hazugságban, valótlan díszletek között.

– *Többször azt nyilatkoztad, hogy ítélni nem szeretnél, viszont ezt a regényt a srebrenicai áldozatokért írtad meg. Ezt hogyan értetted?*

– Említettem az előbb, hogy miközben a regényt írtam, leginkább a ritmus segített, hogy az egyik ponttól a másikig eljussak, ez volt számomra a legfontosabb, a ritmus, a nyelv, mert ha nincs a mondatnak ritmusa, akkor az egész nem ér semmit. Ehhez képest másodlagos dolog, hogy a mondatok miről szólnak, de hogyha ez a másodlagos dolog, amiről a mondatok szólnak, történetesen a srebrenicai tömegsírokat jelenti, és ezt sikerül jó ritmusban megfogni, akkor ennek valószínűleg súlya van, holott ugyanolyan értékes lehet, ha valaki egy lehungyozott utcasarokról ír, hogyha a mondatai képesek megragadni a lehungyozott utcasarok lényegét. Mielőtt ezt a regényt írtam, sokat foglalkoztam Hamvas Bélával, évekim gondoztam az életművét, és azt láttam, hogy az ő nyelve, az ő esszéi, az ő regényei olyanok, mint egy katedrális, mint egy barokk katedrális. Tudtam, hogy ilyet nem tudok csinálni, szerettem volna olyan könyvet írni, mint amilyen a *Karnevál*, de világos volt, hogy ezt nem tudom megcsinálni. Később megértettem, hogy ugyanolyan fontos lehetegy lehungyozott utcasarok, egy leszart budapesti járda, vagy egy fa, amihez a kutyák dörgölöznek, hogy ezek ugyanolyan fontosak tudnak lenni, mint egy barokk katedrális, hogyha meg tudod ragadni őket teljesen, ami nem is olyan könnyű, mert nem könnyű jól leírni például egy lehungyozott utcasarkot, nem sokkal könnyebb, mint leírni egy barokk katedrális, de ha le tudod írni, akkor ez a kettő egyenértékű, ami elég misztikus dolog.

Vannak, akik azt mondják, hogy az arkangyal és a varangyos béka ugyanaz, és ez nagyon elgondolkoztató, mert jó lenne tudni, hogy mi az, ami összeköti őket, mint ahogy jó lenne tudni azt is, hogy mi az, ami a varangyos békát és az arkangyalt egyaránt összeköti a tömegsírokkal. Mert akik gyilkoltak és akik meghaltak, akár az egyik, akár a másik oldalon, azok mindannyian bennünk vannak.

– *Mennyire aktuális ez a regény?*

– *A dögeltakarító* nem csak a szbrenicai tömegsírokról és nem csak a délszláv háborúkról szól. Ezek az én fájdalmaim, igen, miközben a leginkább mégis az érdekelt, hogy mi az a harag, ami bennem van, mi az a fájdalom, ami bennem van, mi az a gyűlölet, ami bennem van, mert bennem ugyanúgy megvolt a gyűlölet, a harag, a fájdalom, és az érdekelt igazán, hogy mik ezek, és honnan jönnek. Ehhez képest a szerbek, a horvátok, a bosnyákok csak a díszlet részei, hogy úgy mondjam, és a történet valószínűleg akkor is érvényes lenne, ha behelyettesítenénk őket az ukránokkal, az oroszokkal, a szíriaiakkal vagy másokkal, akik egymás vérért veszik. Mert azok az indulatok érdekelték a leginkább, amelyek a tetteinket mozgatják, és hogyha ezeket sikerült megragadnom a maguk ritmusában, tehát ha a mondatok ezt a ritmust visszaadják, akkor ez a regény érvényes tud lenni. Ha nem adják vissza, akkor pedig nem érvényes, de ezt nem nekem kell tudnom, nem nekem kell megmondanom. Nehéz kiszámolni, hogy egy könyv meddig érvényes: néha úgy tűnik, hogy valami hangosan és sokáig szól, de azután gyorsan elhal, más valamit észre se veszünk, és egyszer csak mégis aktiválódik, mint a vulkán, ami harminc vagy ötven évig alszik, és utána izzani kezd. Ezeket a dolgokat nem lehet tudni, és ez lényegében nem is érdekel. Az igazság az, hogy amikor megtaláltam ezt a nyelvet, amikor benne voltam ebben a nyelvben, amikor úgy éreztem, hogy miközben fogalmazok, akkor ebben a nyelvben, ebben a fogalmazásban égek, akkor engem egyáltalán nem érdekelt már, hogy kiadják-e ezt a könyvet, hogy megjelenik-e valahol, és hogy elolvassa-e majd valaki. Ez az égés, ez az izzás olyasvalami volt, ami igazabb, egészségesebb, teljesebb minden másnál, és ehhez képest minden nagyon lényegtelen volt, és most is az.

– *Ezt az égést meg is jutalmazták, ugyanis tavaly Mészöly Miklós-díjat vettél át Szekszárdon. Olyan jeles írók után kaptad ezt a díjat, mint Borbély Szilárd vagy Szilasi László. Mennyire fontos neked a szakmai elismerés? A kritikai visszhangra vagy inkább az olvasók visszajelzéseire reflektálsz, vagy egyiket sem tartod fontosnak?*

– Nekem mindennél fontosabb az volt, hogy húsz év irodalommal való foglalkozás után egyszer csak azt éreztem, hogy megszólalt egy nyelv, amiben jó volt benne lenni, jó volt benne égni, benne izzani, és úgy éreztem, hogy ha én ebben elégek, akkor ez is rendben van. Tehát hogy ha belehalok, akkor haljak bele, ez is rendben van. Ehhez képest akármilyen szakmai elismerés, azt kell mondjam, nem valami túl sok, de miután kijöttem ebből az izzásból, ebből az égésből, persze, hogy jólesik, és persze, hogy jó olyan emberekkel találkozni, akiknek ez a könyv tudott valamit adni, de azon túl, hogy az ember örül neki, különösebben nem számít, olyankor pedig semmit nem tud segíteni, hogyha van valami, ami szeretne megfogalmazódnı bennem, de nem találom hozzá a nyelvet. Most volt egy ilyen időszakom, hogy két évig nem találtam a nyelvet, nem tudtam írni, pedig lett volna miről, és ez nehezebb és nyomasztóbb bárminél, és ilyenkor nem segít semmilyen szakmai elismerés, semmilyen díj, semmilyen olvasói visszajelzés, mert ami ilyenkor segít, az az, hogy képes vagyok-e kiállni a próbát, képes vagyok-e kivárni az időt, amíg valamilyen módon a nyelv újra megtalálja magát bennem, jobban mondva, amíg az a valami, ami megfogalmazhatatlan, egyszer csak újra megtalálja a nyelvet, amelyen megszólalhat.

– *Rózsákat természetesen Zentán. Emellett most mivel foglalkozol, mik a jövőbeli terveid?*

– Ez az angol költő, akit említettem, most nagyon foglalkoztat, és nagyon izgat, hogy meg tudom-e találni a verseihez a magyar szavakat. Alice Oswald nyers, lecsupaszított

nyelvet használ, és engem is mindig ez érdekelt, hogy ki lehet-e valahogy szívni a költői nyelvből a költészetet, az idézőjelbe tett „költészetet” és az idézőjelbe tett „költőit”, hogy tehát ki lehet-e szippantani belőle mindazt, ami hazug, hamis és fals, és hogy ami ezután megmarad, azt költészetnek lehet-e még nevezni – azt hiszem, hogy ha nem is mindenhol, de néhány versében ő ezt eléri, a többiben is nagyon megközelíti, de van néhány vers, amelyikben eléri, úgyhogy most ez foglalkoztat, hogy meg tudom-e találni ehhez a költészethez a magyar szavakat.

